

УДК 398.332.42(477.86=161.2)"185/202"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.03.614>

СПЕЦИФІКА ЗИМОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ ПОКУТЯН: НОВОРІЧНИЙ ЗВИЧАЙ «БИЧКИ»

Михайло РОМАНІВ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0898-4350>
аспірант, ЛНУ імені Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: romaniv0210@gmail.com

Mykhailo ROMANIV
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0898-4350>
Graduate student of the Department of Ethnology
of the Ivan Franko National University,
1, Universitetska St., 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: romaniv0210@gmail.com

THE SPECIFICS OF WINTER RITUALS OF THE POKUTTIA PEOPLE: NEW YEAR'S CUSTOM «BULLS»

Мета статті — розглянути одну з характерних особливостей зимової календарно-побутової обрядовості — новорічний звичай «ходіння з бичками». Новорічна традиція відвідування осель хлопчиками з дерев'яними іграшками-фігурками «бичками» переслідувала дві цілі: побажання добробуту господарям, передусім забезпечення приплоду домашньої худоби, й ворожіння на майбутній рік. Яскраво вираженою є локальна специфіка звичаю (залежно від конкретної місцевості), що проявляється на різних рівнях: від технології виготовлення та художнього оформлення «бичків», їх кількості, тематичного спектра, назв фігурок і народної семіотики до способів ворожіння, символічної крадіжки фігурок-іграшок і варіантів їх подальшого використання. Окреслено ареал розповсюдження звичаю в межах історико-етнографічного району Покуття (*територіальні межі дослідження*), виявлено місцевості його найбільшого поширення; простежено часову трансформацію традиції «ходіння з бичками» та особливості дотримання звичаю серед сучасних покутян.

Хронологічні межі дослідження — друга половина XIX — початок XXI століття.

Методологія дослідження базується на теоретичному аналізі, систематизації і класифікації, порівняльно-історичному огляді та безпосередніх спостереженнях автора.

Ключові слова: Покуття, Снятинщина, Коломийщина, Городенківщина, зимова календарно-побутова обрядовість, Новий рік, «бички», звичай, ворожіння.

The article is dedicated to the analysis of one of the characteristic features of the winter calendar and household rituals of the autochthons of the historical and ethnographic region of Pokuttia is the custom of «walking with bulls». Based on the author's field ethnographic materials, the structure of the rite was reconstructed.

The New Year's tradition of visiting villages by boys with wooden toy figurines «bulls» pursued two goals: wishing the owners well-being, first of all ensuring the offspring of livestock and divination for the coming year. The local specificity of the custom (depending on the specific area) is clearly expressed, which is manifested at different levels: from the manufacturing technology and artistic design of «bulls», their number, thematic spectrum and folk semiotics to methods of divination, symbolic theft of figurines and options for their further use.

It was also found that «walking with bulls» on the eve of the New Year had an important productive value, because it was aimed at breeding livestock, as the main symbol of the prosperity of the peasant economy.

The peculiarity of the custom is that it is widespread mainly on the territory of the former Snyatinsky district, partially in the Horodenkivskiyi and Kolomoiskiyi districts of Ivano-Frankivsk region. In some villages of Pokuttia, the New Year's fortune-telling game continues to exist to this day, although local people interpret it primarily as a children's game and a kind of entertainment.

Keywords: Pokuttia, Snyatynshchyna, Kolomyshchyna, Horodenkivshchyna, winter calendar and household rituals, New Year, «bulls», custom, divination.

Вступ. Нещодавні польові етнографічні дослідження на теренах Покуття (2015—2018 рр.) засвідчили відносно добру збереженість багатьох явищ календарно-побутової обрядовості. Відомими для широкого загалу в останні роки стали покутські традиції маланкування, зокрема у селах Белелуя, Колінки та ін. [1, с. 65—66; 2, с. 365]. Однак локальна специфіка «Маланки» є не поодиноким прикладом самотності традиційної культури населення Покутського краю. Одним із найцікавіших новорічних звичаїв покутян є оригінальне дійство під назвою «бички».

Суть цього звичаю полягала у проведенні своєрідної гри-ворожіння за допомогою жереба. Перший відомий опис цієї дії зробив Оскар Кольберг у своїй відомій праці «Покуття». Народознавець зянував, що в селі Іспас (тепер Спас Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) у переддень Нового року після заходу сонця хлопчики бігають по хатах з «бичками», себто з задалегідь виготовлених з прутиків маленькими фігурками. Ці фігурки символізували різні предмети та явища [3, с. 125].

Привертає увагу локальний характер цього звичаю. Ареал побутування «бичків» охоплював передусім терени колишньої Снятинщини. Відомості про «ходіння з бичками» були зафіксовані в селах Видинів, Карлів (нині Прутівка), Попельники, Княже, Іллінці, Олешків, Вовчківці, Задубрівці, Балинці, Бучачки, Хом'яківка, Кулачківці, Балинці, Трофанівка, Белелуя Снятинського району Івано-Франківської області. Спорадично звичай відомий також в деяких населених пунктах (сс. Вербівці, Торговиця, Топорівці, Сороки, Вікно) колишнього Городенківського та у с. Спас Коломийського районів.

Зауважимо, що в деяких вузьколокальних традиціях цей звичай називали «жеребці» (с. Іспас Коломийського, сс. Джурів, Новоселиця Снятинського, с. Городниця Городенківського району) або ж, зокрема у записях М. Білоуса початку ХХ століття фігурує назва — «жеребці» [4, с. 13].

Хронологічно звичай присвячували до Нового року за т. зв. «старим стилем» (за церковним календарем день св. Василя Великого). Найчастіше він відбувався увечері, тобто після заходу сонця, 13-го січня: «Перед Васи́лем ходили з бичками. [...] На Меланку, то ходили з бичками» (с. Видинів колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 9]; «[Перед

Василієм] колись давно [ходили на бички]. Мені тато вповідав, що ходили» (с. Княже колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 24]; «То перед Меланков, на Меланки ходят [на бички]» (с. Завалля колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 43]; «На Меланію то ще ходять з бичками» (с. Рудники колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 71]. Пора доби, коли відбувається перехід від світла до темряви, вважалась у традиційній культурі найбільш сприятливою для різноманітних ворожінь [6, с. 5].

У деяких місцевостях «бички» могли пристосуватися й до 14 січня — дня святого Василя: «[Ходили з бичками]. Хлопці до нас приходили на Новий рік рано. На шнурках [у них] були різні вирізані з дерева іграшки» (с. Будилів колишнього Снятинського р-ну) [7, арк. 10]; «Бички ходят перед Маланков. На Новий рік ходят з бичками» (с. Прутівка колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 54]. Пристосованість «ходіння з бичками» до Нового року не випадкова, адже ворожіння мало проектувати майбутнє на рік, що розпочинався.

Отож мета нашої статті — розглянути одну з характерних особливостей зимової календарно-побутової обрядовості — новорічний звичай «ходіння з бичками». Методологія дослідження базується на теоретичному аналізі, систематизації і класифікації, порівняльно-історичному огляді та безпосередніх спостереженнях автора.

Основна частина. З погляду персонажного коду, головними у звичаї були хлопчики. Цей аспект наголосимо: дівчата не ходили з «бичками»: «То дівчата — не, лиш хлопці ходили. Ну такі, що до школи ходили: сім років, вісім, дев'ять. А великі вже не ходили» (с. Прутівка) [5, арк. 38]. Щоправда, в окремих селах (Задубрівці [8, с. 134], Борців [9, с. 287]) наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття етнологи зафіксували випадки участі у «ходінні з бичками» й дівчаток. У більшості записів з Покуття під час гри-ворожіння головним суб'єктом ворожіння виступав господар дому [3, с. 125; 10, с. 73; 11, с. 93]. Однак, наприклад у селі Стрільче, побутувала традиція, за якою участь у ворожінні брали лише жінки та дівчата [11, с. 93]. Участь дітей в «ходінні з бичками» не випадкова, адже в слов'янських народів діти є виконавцями багатьох обрядів продукуючого характеру [12, с. 363]. Як стверджує польський дослідник Пьотр Ковальські, дитина, згідно

з традиційними уявленнями, перебуває в стані первісної чистоти і безгріховності, може володіти магичними і віщими здібностями, оскільки здатність передбачати майбутнє свідчить про зв'язок з потойбіччям [13, с. 21].

Як уже згадувалося, «бичками» на Покутті називають дерев'яні фігурки, кожна з яких символізувала певну річ, предмет або явище. Як повідомляють респонденти, найчастіше їх вистругували з різних порід дерева, наприклад верби чи бука [5, арк. 9]. Інколи бички виготовляли простішим способом — зі зв'язаних до купи вербових прутиків різної кількості та довжини: «*Такі з прута, з верби то робили все ті бички*» (с. Прутівка) [5, арк. 38]. Припускають, що назва фігурок «бечок» походить від народної назви верби «бечки» [9, с. 286]. З іншого боку, назва звичаю може мати простіше пояснення, адже «бичками» або «бичіками» на Покутті та Буковині називають також сірники або ж прутики [14, с. 31].

Цікаво, що в селі Рудники «жеребці» спеціально розфарбовували жовтою, коричневою та червоною фарбами, що надавало їм певної мальовничості [15, с. 13]. У селі Топорівці неподалік від міста Городенки «бички» виготовляли, вистругуючи стрижні з вербового пруття і настромлюючи їх на кольорову нитку. Деякі з прутиків, аби розрізнити ту чи іншу фігурку, прикрашали кольоровими смужками тканини, паперу або вовни [16, с. 130]. У селі Торговиця різьблені з дерева фігурки «бичків» нанизували на шнурок або дріт [11, с. 94].

У деяких селах фігурки заведено замінювати написами на клаптиках паперу: «*Хлопці такі бички закручували та й витягали. Та то писали писульки такі і закручували. То в нас і тепер таке на света різдвенні. То все Меланка ходить і платет гривнею, і тегнуть три рази бички. [Там пише, що] цього року віддашсе або цього року вмреш, або в аварію попадеш. Але більшість усього доброго там пишуть. [То з тими бичками ходет на Меланку], то більшість малі діти. Діти йдуть, колядують, переважно всі ся перебирають, хто на що. І кажуть: «Гай, тягнуть бички»*» (с. Княже колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 28].

Як свідчать записи Оскара Кольберга, у селі Торговиця сам звичай ворожіння за папірцями називали «тягнути жереб» [3, с. 129—130]. Подібну назву «ходити з жеребами» вживав Ксаверій Мрочко.

Проте його опис обряду доволі скупий. Народознавець обмежився лише згадкою, що «напередодні Нового року від полудня ходить дівора з т. зв. жеребами, показуючи примітивні вистругані з дерева ляльки, а малеча роздивляється і тішиться з різних невибагливих жартів» [17, с. 302].

Залежно від традиції кожного конкретного села «бички» могли носити у торбині, шапці, капелюсі або хустині [9, с. 287; 16, с. 129]. О. Кольберг зауважував, що хлопчики носили бички у капелюсі або ж за пазухою [3, с. 125]. У селах Коломийського повіту на початку ХХ століття «жеребці» тримали у дербениці — дерев'яній посудині для зберігання сиру [4, с. 14].

Як правило, з «бичками» хлопчики відвідували помешкання своїх односельців, але в окремих селах, наприклад у Торговиці, «бички» носили лише до близьких родичів та сусідів [11, с. 94].

Докладний перелік значень, що символізували «бички» у селі Топорівці, наводить Дмитро Мохорук: «*церква*», «*дзвіниця*», «*весілля*», «*старости*», «*парубок і дівка*», «*жид і жидівка*», «*циган і циганка*», «*драбина*», «*тачівка*», «*праник*», «*маглівка*» (знаряддя для прання білизни. — *М. Р.*), «*бочка*», «*бджоли*» [16, с. 130].

Як стверджує М. Білоус, на Коломийщині «жеребцями» називали «з дерева повирізувані в дуже маленькому форматі сонце, місяць, зорі, коні, корови, вівці, кури, стоги, бочки, дійниці, граблі, щіп, плуг, борона, хрест, домовина і багато інших предметів, які оточують селян і селянок» [4, с. 14]. Значення окремих фігурок повторюється у різних місцевостях, проте також побутують локальні варіанти, які поширені лише в окремих селах. До таких специфічних видів бичків, що зафіксували народознавці, належать «плуг» (с. Вовчківці), «домовина», «свиня», «риба» (с. Рудники) [15, с. 13].

Як бачимо, тематичний спектр фігурок доволі широкий. Всі вони символізували певні події, явища або надбання, яких слід було чекати в наступному році тим, кому вони дістались під час ворожіння.

Першу спробу систематизації фігурок «бичків» здійснив івано-франківський етнолог Михайло Паньків. Він запропонував поділити їх за тематичними блоками: 1) **віра** (церква, дзвіниця, дзвін, хрест); 2) **космологічні** (сонце, місяць); 3) **родинно-побутові** (весілля, старости, моло-

дій і молода («кнезь» і «кнігіні»), колиска, дід, баба); 4) **домашня худоба** (віл і бички, коза, цап, овечки, баранячі роги, тобто баранчики, бджоли); господарсько-побутові речі та знаряддя праці (терлиця, куделя, гребінь для прядіння, праник, маглівниця, сани, віз, колесо тощо); 4) **речі достатку** (бочки з вином, горілкою, пивом та інші); 5) **абстрактні** (дорога до церкви (пряма і світла), дорога до школи (з перепонами, роздоріжжями, горбиста — себто не легка дорога до знань), дорога до пекла (пофарбована темною фарбою, веде у морок, вниз), драбина, що символізує ріст вгору (добробуту, врожаю, худоби, дітей тощо) [8, с. 133].

Слід відзначити, що попри доволі розлогий перелік фігурок «бичків» і докладну інтерпретацію, запропонована М. Паньківим схема не вичерпує усієї різноманітності умовних позначень. Це пов'язано з тим, що тематичний спектр фігурок здебільшого не був чітко регламентованим. Наприклад, серед побажань, які фігурували у ходінні з «жеребцями» в селі Городниці на Городенківщині, фігурували: «гроші», «чоботи», «кожух», «коні», «поле», «хата», «здоров'є» [11, с. 93].

Укладення точнішої класифікації «бичків» утруднює не до кінця зрозуміле трактування народної семіотики деяких з них. Однак потрібно зауважити принциповий момент, який оминув увагою дослідник у своїй класифікації. На нашу думку, необхідно враховувати пріоритетність фігурок «бичків». Головне значення (серед інших іграшок) мали ті, що символізували домашню худобу. Підтвердженням цієї тези є перелік фігурок «бичків» в описі Оскара Кольберга: «бички», «коровки», «вівці», «коні», «гуси», «качки», «дійниці», «горщики», «праники», «маглівниця», подекуди — «місяць», «сонце», «зорі» і інші [3, с. 125]. У багатьох різдвяно-новорічних звичаях та обрядах мешканців різних історико-етнографічних районів України саме бик (віл) виступав як символ достатку, родючості, здоров'я і щастя [18, с. 423].

Вочевидь, надбанням пізнішого часу стала поява серед «бичків» новіших символів, що стали актуальними відповідно до реалій того чи іншого історичного періоду: «поїде до Канади», «канадська фустина», «золото», «машина», «автомобіль», «мотоцикл» [11, с. 93].

Польові етнографічні матеріали показують, що серед сучасних покутян популярністю користуються

наступні символи фігурок-«бичків»: «коза», «молоді», «кочерга», «коза» і «цап», «весілле», «старості», «дорога до церкви», «молодий» і «молода», «дорога до школи», «церква», «школа», «човен», «бочка з пивом», «сокира», «сонечко», «дід з бобов», «бочка з вином», «щісте з хвостом», «бутилка з горілков», «маленькі бочка з пивом і вином» (с. Видинів колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 9]; «місяць», «сонце», «весілле», «старості» (с. Устя колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 21]; «вісілле», «староста», «смерть», «дівчята» (с. Прутівка колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 38]; «весілле», «староста», «кочерга», «лопата», «смерть» і «тачівка» і «маглівка» (с. Прутівка) [5, арк. 54]. Як бачимо, серед сучасних «бичків» уже значно рідше зустрічається саме домашня худоба, що свідчить про зменшення її ролі у соціально-економічних реаліях покутських селян.

Кількість фігурок у різних місцевих традиціях відрізнялася і не була суворо регламентованою. Найчастіше їхнє число коливалося від трьох до чотирьох десятків [15, с. 12]. У селі Задубрівці налічували 40 предметів «бичків» [9, с. 287]. Народознавець Антін Онищук свого часу зібрав колекцію «бичків» зі села Карлів (нині село Прутівка Коломийського району) для Музею Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, яка нараховувала 22 предмети. Зараз вона зберігається у фондах Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові [19, с. 1073]. Покутські «бички» змалювала відома українська художниця Олена Кульчицька у 1944—1953 роках, коли працювала в Музеї [19, с. 1074].

Повертаючись до питання символіки «бичків» («жеребців») можна впевнено стверджувати, що загальний принцип, закладений у значення кожної з фігурок, так чи інакше підпорядкований дихотомії категорій добра-зла. Свого часу М. Білоус зауважив, що «жеребці» поділялись на ті, що символізували щастя або ж нещастя [4, с. 14].

Можна виокремити чотири головні аспекти акціонального коду звичаю «ходіння з бичками».

1. Запрошення на «бички» з побажанням приплоду худоби. Прихід до хати хлопчиків з «бичками» обов'язково супроводжувався певними словесними формулами. Передусім, йшлося про отримання символічного дозволу від господарів на проведення

гри-ворожіння, що виражалось у питанні про потребу в бичках: «Казали: «Вам треба бичків?». А ми все кажемо: «Та бичків треба, а вас не треба». А дитина вже стає і вже хоче плакати» (с. Рудники Снятинського р-ну) [5, арк. 71]. Наведену інформацію підтверджує і запис М. Паньків: «Хлопчик: Чи треба вам бичок-телечок, овечок, бджолів? Господар: Треба!» [8, с. 136]. У селі Городниця хлопчики запитували: «Приймаєте жеребці» [11, с. 93].

Водночас були й інші варіанти запросин. Так, в селах Коломийщини, прийшовши до хати з дерев'яними «жеребцями», хлопці запитували у господарів: «А треба вам щастя та здоров'я?» [4, с. 14]. Часто хлопчики могли говорити лише: «Просимо на бички» [3, с. 125] або ж при цьому вітати господарів, бажаючи різних гараздів: «Най дасть Бог щасливо, здурово, весело ці свята опровадити, других дочекатися в мирності, в радості, в веселості. Як дочекали цих свят, то щоб дочекали на рік! Просимо на бички!» [11, с. 94].

Традиційним у діалозі, що передував безпосередньому процесу вгадування майбутнього, було побажання приплоду худоби: «Як ходять на бички, то кажуть: «Просимо на бички, би вам котилися ягнички» (с. Видинів колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 9]; «Кажуть: «Просим на бички, аби вам ся вели телечки» (с. Устя колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 21].

2. Процес ворожіння та семіотичний код фігурок (іл. 1). Здебільшого ворожіння проходило за сценарієм, зафіксованим М. Паньківим: «Дітлах витягав по одній фігурці, ставив на лаву або на стіл, називаючи їх. У деяких селах від черговості витягнутої фігури ворожили, що поведеться в цьому році» [8, с. 136]. Це підтверджують і власні польові етнографічні матеріали автора з Покуття: «То діти з ними ходили. Приходять до хати і кажуть: «Просимо на бички». [Діти при тому не колядують]. Ні, лиш кажуть: «Просимо на бички» і розказує, що є: це манглівка, це праник [і так далі]. Вони, [діти], своє то всьо розкладають, а ми дивимося» (с. Видинів колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 9]; «Приходили до хати і все розкладали ті іграшки і казали: то — то, а то — то» (с. Рудники колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 71]; «Я піднімаю, а хлопець показує: а це хлопець, який може принести добро в хату; а це

дівчина, яка вас любить і так далі. Там багато було такого» (с. Будилів колишнього Снятинського р-ну) [7, арк. 10].

У давніших описах звичаю господар сам навманя витягував одну фігурку «бичка» («жеребця») [4, с. 14]. Тобто тягнув жереб і, залежно від того, що йому дісталось, визначали, що чекає на господаря у новому році. У селі Вікно на Городенківщині господар аж тричі витягував «бички» — скручені паперові листочки, які хлопчики носили у шапці [10, с. 73].

Прикладом спрощення процесу ворожіння є традиція, за якою принесені «бички» висипали на стіл або лаву і господар сам міг вибирати ті фігурки, які хотів [9, с. 287].

3. Символічна крадіжка фігурок. Ще одним цікавим аспектом звичаю «ходіння з бичками» була крадіжка окремих фігурок господарем чи господинею дому, куди завітали новолітники. Дмитро Мохорук відзначив, що, розпитуючи про кожну фігурку і розхваляючи хлопчика, тим самим намагались притупити його пильність для того, щоб непомітно привласнити якусь фігурку [16, с. 130]. До спроб присвоєння якоїсь із принесених фігурок «бичків» вдавалися чи не в кожній хаті: «Було, що крали [ті іграшки]. Хлопець, як ходив, то зразу мав пів торбини, а як кінчив, то вже лиш третину. Ті, що се лишили [іграшки], то тримав до другого року, а решту дороб'єв» (с. Прутівка колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 38].

Як видається, головною мотивацією намагання привласнити якусь фігурку «бичків» було забезпечення приплоду домашньої худоби: «То крадуть [ті іграшки]: кажуть, що добре до худоби» (с. Устя колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 21]; «Кажуть, що ніби треба щось украсти з тих «бичків». Щоби худоба велася вроді. Я кажу, як украсти не можу. Ну як то, дитина дивиться мені в очі, як я вкраду?» (с. Прутівка колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 54]. Звичай викрадення «бичків» дотримувалися найбільше в тих хатах, де були діти або господарка (вівці, корови й таке інше) [15, с. 13].

Традицію викрадення «бичків» на Покутті народознавці фіксували неодноразово. У селі Топорівцях «найбільше крадуть «бджіл», [бо] їх є багато і не дуже помітно» [16, с. 131]. Водночас зустрічаємо інформацію про іншу мотивацію викрадення бичків, яка пов'язана з матримоніальною сферою. За запи-

Іл. 1. «Бички» із с. Видинів колишнього Снятинського р-ну Івано-Франківської області, зберігаються у Куфлюк Марії Данилівни 1934 р. н., виготовлені у 2000-х рр. Фото автора 28.06.2016 р.

сами Василя Марчука з села Торговиця, коли господарі хотіли наблизити час весілля для когось зі своїх дітей, то викрадені фігурки «старостів» зберігали за образами [20, с. 283]. У Топорівцях — якщо в хаті була дівчина на виданні, то господиня намагалась вкрасти фігурку, що символізувала «старостів». Якщо ж їй не вдавалось це зробити або хтось з попередніх господарів, яких відвідали хлопці, виявився спритнішим, то вона намагалась утаїти фігурки «весільних гостей». У бездітних сім'ях старались прибрати до рук «парубка» і «дівку» [11, с. 93].

4. Подальше використання фігурок «бичків».

В деяких селах зафіксовано відомості про подальше використання викрадених фігурок «бичків»: «Кажуть, що дуже добре щось вкрасти і поставити в стайні там, де худоба. Кажуть, би ся худоба вела. Це дитина все розказує і показує, і за це гроші получає. А я їно чекаю, би вкрасти ту іграшку, би се вело. І діти так пильнують. Бо мій внук раз прийшов і каже: «Дзвіниці нема, хтось забрав» (с. Видинів колишнього Снятинського р-ну) [5, арк. 9]. Подібну інформацію подають народознавці, які вивчали цю новорічну традицію покутян. Зокрема, зазначали, що господар привласнював трохи «овечок» та «бджіл» і ставив їх під скатертину або розкидав по стайні [8, с. 136]. У деяких селах фігурки «бичків» могли навіть кидати у пійло худобі [9, с. 288]. У Топорівцях фігурки викрадених «бджіл» кидали на вулики, на худобу, на птицю, аби цілий рік усе плодилося та роїлося [16, с. 131].

Однак не всюди звичай «ходіння з бичками» лише за описаним сценарієм. Сучасна львівська етнологиня Олена Серебрякова зафіксувала у селі Глушків на Городенківщині традицію, за якою діти просто кидали кілька штук «бичків» (вербові прутики з вирізаними узорами) на підлогу зі словами: «Ловіть бички, ловіть бички!». Відтак ці «бички» залишалися господарям дому. Такі дії мали сприяти приплоду худоби [11, с. 93]. Не можемо погодитися з думкою дослідниці, що зафіксоване явище є «частковою затратою цього звичаю». Щоб більше, припускаємо, що збережена реалія може бути чи не найбільш архаїчною формою звичаю новорічного ворожіння. Підставою для такого твердження є дуже помітна схожість описаного явища з відомостями, які наводить «батько історії» Геродот у своєму знаменитому описі Скіфії: «У Скіфії є багато ворожбитів, які ворожать із горстками лозин, а саме: приносять їх дуже багато, розкладають на землі, розв'язують ці горстки і, поклавши кожну окремо, пророкують і продовжуючи пророкування, знову збирають їх по одній і складають до купи» [21, с. 195]. Зрозуміло, що однозначно стверджувати про тотожність новорічного звичаю покутян зі способами віщування скіфів не доводиться, однак це питання вповні може стати предметом спеціального зацікавлення науковців.

Цікаву аналогію знаходимо також в описі германських звичаїв Публія Корнелія Тацита у відомій праці «Про походження і край германців». Давньоримський автор згадує про ворожіння за допомогою

жереба: «Зрубано з плодового дерева гілку вони нарізають на прутики і наносять на них певні знаки, а потім висипають їх навмання на білу скатертину. Після цього жрець племені або глава сім'ї трічі витягує по одному прутику і тлумачить передбачення залежно від знаків на прутику» [22]. Загалом ворожіння за принципом випадання жеребу, себто виділення якогось предмета з-поміж інших, належить до найбільш давніх способів передбачення майбутнього, явища дуже характерного для народної культури. Кидання жереба перед початком важливих дій згадується і в хроніці Титмара (XI ст.), і у творах Костянтина VII Багрянородного (X ст.) [23, с. 482]. Ворожіння за принципом кидання жеребу згадує і автор «Повісті минулих літ» під 983 роком: «Пішов Володимир на ятвягів і взяв землю їх. І вернувся він до Києва, і приносив жертву кумирам із людьми своїми. І сказали старці і бояри: «Метнемо жереб на хлопця і дівчину, і на кого він упаде, — того заріжемо богам»» [24].

Подякою для дітей за «бички» були зазвичай гроші або солодоші: «*За то хлопцям давали такі перепічки, що пеклися на Різдво, такі колачі з сиром — таке як сирники*» (с. Будилів колишнього Снятинського р-ну) [7, арк. 10]. Часто вгощали також яблуками та горіхами [16, с. 131]. У селі Іспас біля Коломиї платою за «бички» для хлопчиків був невеликий хлібець — кукуц [3, с. 126].

За персонажним кодом звичай «бички» близький до обряду засівання, в якому також головна роль відводилась хлопчикам-віншувальникам. У деяких локальних традиціях Покуття ці звичаї навіть поєднувалися. Зокрема, за записами Оскара Кольберга, у селі Городниця хлопчики, які ходили по хатах, пропонуючи господарям тягнути папірці — «льоси», віншували їм і отримували як подяку за це кукурудзу, жито або ячмінь [3, с. 130].

Попри те, що головною метою покутського звичаю «ходіння з бичками» була мантична практика, а саме ворожіння на майбутній рік, не можна не помітити його безпосередню пов'язаність із домашньою худобою. Сказане стосується як самої назви звичаю («бички», «жеребці»), так і висловлення побажань щодо приплоду господарства та обов'язкової присутності фігурок домашніх тварин серед «бичків». У найдавніших описах традиції «ходіння з бичками» головними серед інших образів фігурок-іграшок були

саме ті, що уособлювали домашню худобу: бички, корови, вівці та коні [3, с. 125]. Закономірність широкої представленості образу вола (кастрований бик, який був головною тягловою силою) в новорічній обрядовості українців дослідив сучасний український етнолог Михайло Глушко [18, с. 409—416]. Збережені до нашого часу архаїчні ритуали є реліктами обрядодій, що в минулому виконували весною напередодні прокладення першої борозни [18, с. 423].

Схожі новорічні ворожіння за принципом жеребу були характерні також для молдован Бессарабії. Під час вечері напередодні Нового року на рознос викладали різні предмети (хліб, сіль, гроші, вуглики) і накривали їх серветкою. Господар підходив до кожного члена родини, який навпомацки витягав якийсь з предметів. Хліб означав добрий урожай, сіль — вдачу у всіх справах, гроші — достаток, вуглина — нещастя й навіть смерть [25, с. 159]. Паралелі з покутськими «бичками» знаходимо в традиціях і південнослов'янських народів. На сході Сербії та в Болгарії для ворожіння в загальну посудину, наприклад горщик, поміщали хліб, зерно (символізували успіх в господарстві), вуглики, золу (як символи болю та печалі), землю, тріску, пісок (як символи смерті), монету, пряжу (як символи багатства), перстень, вінок (символи одруження). Той, хто ворожив, мав витягнути наосліп якийсь предмет під спів спеціальних пісень [23, с. 485]. Вбачаємо подібність таких ритуальних передбачень із реліктовим явищем «ходіння з бичками», що зберіглося до нашого часу в покутському ареалі.

Окремо слід зупинитись на деяких аспектах трансформації описаного звичаю на Покутті. Згаданий уже етнолог Михайло Паньків констатував втрату звичаю. Вчений зафіксував, що «ходіння з бичками» зберігалось до 50-х років ХХ століття [8, с. 136]. Однак, як засвідчують власні польові етнографічні матеріали автора та інших дослідників, описана традиція подекуди, все ж, продовжує існувати у деяких місцевостях Покуття. За матеріалами наших польових досліджень у тих покутських селах, де «ходіння з бичками» зберіглося дотепер, цей звичай трактують передусім як дитячу гру та своєрідну форму розваги. При цьому значно меншого значення надають тому, яка фігурка з «бичків» дістанеться під час ворожіння. Додатковим чинником, який впливає на спрощення звичаю, є відсутність домашньої

худоби у багатьох обійстях. На цьому наголошували й самі респонденти у покутських селах: «Як приходить до мене, тепер корови нема, свині нема, нашо буду красти від дитини?» [11, с. 93].

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо: новорічний звичай «бички» полягав у відвідуванні хлопчиками дворів односельців з побажаннями добробуту і проведенні невігядливого ворожіння шляхом жеребкування. Народознавці кінця ХІХ — початку ХХІ століття зафіксували архаїчний обряд ворожіння у формі дитячої гри. Для цього процесу виготовляли спеціальні дерев'яні іграшки, що символізували собою щасливе або безталанне майбутнє.

«Ходіння з бичками» напередодні Нового року мало важливе продукуюче значення, адже спрямовувалось на приплід домашньої худоби як головного символу достатку селянського господарства. Головне місце серед фігурок «бичків» відводилось саме домашнім тваринам. Поява додаткових та нових образів серед фігурок «бичків» стала відображенням історичного розвитку та низки соціально-економічних змін в житті й побуті покутського селянина.

Що найголовніше, цю архаїчну традицію народознавці зафіксували в Україні лише в досить обмеженому ареалі Покуття. Цікаво, що «ходіння з бичками» і донині практикують в окремих селах цього історико-етнографічного регіону України. Таким чином, описаний звичай продовжує визначати його етнокультурну особливість на тлі загальноукраїнської палітри традиційної культури.

- Харчишин О. Календарно-обрядовий фольклор Покуття: тяглість та змінність традиції. *Народознавчі зошити*. 2017. № 1. С. 61—74.
- Серебрякова О. «Нині Мелані, завтра Василі...» (фрагмент зимової обрядовості покутян). *Народознавчі зошити*. 2017. № 2. С. 355—367.
- Kolberg O. *Pokucie: Obrazy etnograficzne*. Kraków: W drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. Т. I. 360 s.
- Белоусь М. *Маланка. Народный обходъ въ навечеріе св. Василія и Нового Года*. Коломыя. 1907. 16 с.
- Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 585-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиційна зимова календарно-побутова обрядовість українців», зафіксовані Романівим Михайлом Григоровичем у Снятинському р-ні Івано-Франківської обл. 28.06.—10.07.2016 р.). 72 арк.
- Темченко А.І. *Традиційні мантичні практики: архаїка знакової системи*. Черкаси: ІнтролігаТор, 2015. 112 с.
- Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 651-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Традиційна зимова Календарно-побутова обрядовість українців», зафіксовані Романівим Михайлом Григоровичем у Косівському та Коломийському р-нах Івано-Франківської обл. 26.06—08.07.2018 р.). 45 арк.
- Паньків М. Покутські «бички». *Берегиня*. 1995. № 3—4. С. 133—136.
- Кіреєва Р. Новорічна дитяча гра-ворожба «бички». *Ямгорів: літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. Ямгорів, 2014. Ч. 24—25. С. 286—289.
- Купчинський Б. *Вікно: Історія села від найдавніших часів до наших днів*. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 360 с.
- Серебрякова О. Символіко-функціональні особливості ритуальних атрибутів у клеромантичних діях покутян. *Народознавчі зошити*. 2017. № 1. С. 85—98.
- Сілецький Р. Дитина в традиційній будівельній обрядовості поліщуків. *Народознавчі зошити*. 2006. № 3—4. С. 356—363.
- Kowalski P. Dziecko. Rajska niewinność, wróżby, magia: Wstęp do lektury postaci. *Literatura Ludowa: Dwumiesięcznik naukowo-literacki*. Wrocław, 1996. № 4—5. S. 19—30.
- Словник буковинських говірок. За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005. 687 с.
- Кобальчинська Р. Покутські «бички», «жеребці». Народне дитяче ворожіння на Покутті та Буковині. *Слово Просвіти*. 2004. № 3 (223). 15—21 січня. С. 12—13.
- Мохорук Д. *Село моє Топорівці. Етнографічний образ села*. Косів: Писаний Камінь. 2008. Т. 6. 388 с.
- Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (*Przyczynek do etnografii krajowej*). Lwów. 1897. Т. XXV. Z. IV. S. 289—304.
- Глушко М. Віл у різдвяно-новорічній обрядовості українців: реконструкція первісного образу та історичного змісту. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000. Вип. 35—36. С. 399—425.
- Герус Л. Народна іграшка Покуття. *Народознавчі зошити*. 2015. № 5. С. 1072—1085.
- Марчук В.В., Марчук Г.І., Марчук Н.В. *Торговиця. Сторінки історії*. Івано-Франківськ: Лік, 2010. 320 с.
- Геродот. *Історії в дев'яти книгах*. Пер., передм. та прим. А.О. Білецького. Київ: Наукова думка, 1993. 575 с.
- Публій Корнелій Тацит. *О происхождении германцев и местоположении Германии*. URL: https://www.many-books.org/auth/5405/book/15247/tatsit_publiu_korneliy
- Виноградова Л.Н. *Гадание. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5-ти т. Под общей ред. Н.И. Толстого*. Москва: Международные отношения, 1995. Т. 1: А—Г. С. 482—486.

24. *Літопис руський*. Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ, 1989. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm>
25. Березовська В. Зимові свята молдован Бессарабії у ХІХ столітті (за матеріалами «Кишинівських єпархіальних відомостей»). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки»*, 2017. Вип. 37. С. 156—160.
- REFERENCES
- Kharchyshyn, O. (2017). Calendar-ritual folklore of Pokuttia: durability and changeability of tradition. *The Ethnology notebooks*, 1, 61—74 [in Ukrainian].
- Serebryakova, O. (2017). «Now Melani, tomorrow Vasyli...» (a fragment of the winter ritual of the Pokuttian people). *The Ethnology notebooks*, 2, 355—367 [in Ukrainian].
- Kolberg, O. (1882). *Pokucie: Obrazy etnograficzne* (Vol. I). Krakow: W drukarni uniwersytetu Jagiellockiego [in Polish].
- Belous, M. (1907). *Malanka. People's parade on the eve of St. Basil and the New Year*. Kolomyia [in Russian].
- (2016). *Archive of Ivan Franko National University of Lviv*. F. R-119. Op. 17. Reference 585-E (Field ethnographic materials on the topic «Traditional winter calendar and household rituals of Ukrainians», recorded by Romaniv Mykhailo Hryhorovych in Snyatyn District, Ivano-Frankivsk Region, June 28—July 10, 2016) [in Ukrainian].
- Temchenko, A.I. (2015). *Traditional mantic practices: the archaic sign system*. Cherkasy: IntroligaTor [in Ukrainian].
- (2018). *Archive of Ivan Franko National University of Lviv*. F. R-119. Op. 17. Reference 651-E (Field ethnographic materials on the topic: «Traditional Winter Calendar and Household Rituals of Ukrainians», recorded by Romaniv Mykhailo Hryhorovych in the Kosiv and Kolomyia districts of the Ivano-Frankivsk region. 06.06—07.08.2018) [in Ukrainian].
- Pankiv, M. (1995). Pokutsky «bull». *Berehynia*, 3—4, 133—136 [in Ukrainian].
- Kireeva, R. (2014). New Year's children's fortune-telling game «bull». *Yamhoriv: literary, local history and artistic almanac* (Part 24—25, pp. 286—289). Yamhoriv [in Ukrainian].
- Kupchynskiy, B. (2001) *Vikno: The history of the village from ancient times to the present day*. Ivano-Frankivsk: Siversiya [in Ukrainian].
- Serebryakova, O. (2017). Symbolic and functional features of ritual attributes in cleromantic actions of Pokuttians. *The Ethnology notebooks*, 1, 85—98 [in Ukrainian].
- Siletskyi, R. (2006). A child in the traditional construction rituals of the Polischuks. *Ethnological notebooks*, 3—4, 356—363 [in Ukrainian].
- Kowalski, P. (1996). *Child. Paradise Innocence, Divination, Magic: An Introduction to Character Reading. Folk Literature: Scientific and literary bimonthly*, 4—5, 19—30 [in Polish].
- Huyvanyuk, N.V. (Ed.). (2005). *Dictionary of Bukovinian idioms*. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Kobalchynska, R. (2004, January 15—21). Pokutsky «bull», «stallions». Folk children's divination in Pokuttia and Bukovyna. *The Word of Enlightenment*, 3 (223), 12—13 [in Ukrainian].
- Mohoruk, D. (2008). *My village Toporivtsi. Ethnographic image of the village* (Vol. 6). Kosiv: Written Stone [in Ukrainian].
- Mroczko, K. (1897). *Sniatyn Land. (Contribution to national ethnography)* (Vol. XXV, pp. 289—304). Lwow [in Polish].
- Hlushko, M. (2000) Veal in the Christmas and New Year rituals of Ukrainians: reconstruction of the original image and historical content. *Bulletin of Lviv University. The series is historical*, 35—36, 399—425 [in Ukrainian].
- Gerus, L. (2015). Folk toy of Pokuttia. *Ethnological notebooks*, 5, 1072—1085 [in Ukrainian].
- Marchuk, V.V., Marchuk G.I., & Marchuk N.V. (2010). *Torgovytsia. Pages of history*. Ivano-Frankivsk: Lik [in Ukrainian].
- Herodotus, & Biletskyi, A.O. (1993). *Stories in nine books*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Publius Cornelius Tacitus. *About the origin of Germans and the location of Germany*. Retrieved from: https://www.many-books.org/auth/5405/book/15247/tatsit_publiy_korneliy [in Russian].
- Vinogradova, L.N., & Tolstoy, N.I. (Ed.). (1995). Divination. *Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary: in 5 vol.* (Vol. 1: A—G, pp. 482—486). Moscow: International Relations [in Russian].
- Makhnovets, L.E., & Myshanych, O.V. (Ed.). (1989). *Russian Chronicle*. Kyiv. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm> [in Ukrainian].
- Berezovska, V. (2017). Winter holidays of the Moldovans of Bessarabia in the 19th century (based on the materials of «Kyshiniv Diocesan Information»). *Scientific Bulletin of the Izmil State Humanitarian University. Series «Historical Sciences»* (Vol. 37, pp. 156—160) [in Ukrainian].